

DIPLOMA MILITARĂ DE LA DROBETA*

În toamna anului 1980 au ieșit la iveală în Drobeta — Turnu Severin, Str. Călărași, cu ocazia săpării fundațiilor unor blocuri, ziduri, cărămizi și fragmente de vase romane. Locul acestor descoperiri întâmplătoare se află în cuprinsul orașului roman Drobeta¹. Din pămintul de aruncătură avocatul Corneliu Rădulescu a cules cele două tăblițe ale diplomei militare, care constituie obiectul acestui studiu. Ii mulțumim cu toată căldura avocatului Corneliu Rădulescu pentru că a salvat un document de o asemenea valoare și pentru că ni l-a oferit spre publicare.

Atunci cind au fost găsite, tăblițele erau în asemenea măsură acoperite de oxizi și depunerii, încât scrisul cu greu se putea distinge. Ele au fost restaurate în laboratoarele Muzeului de istorie al Transilvaniei și se află acum în păstrarea Muzeului Porților de Fier din Drobeta — Turnu Severin.

Cele două tăblițe s-au păstrat aproape în întregime și nu lipsește nici o literă. Ele au fost însă îndoite, probabil la descoperire, în urma unei lovitură. Au lungimea de 14,3 cm și lățimea de 11,5 cm. Grosimea variază între 0,7—1,2 mm la *tabella I* și între 0,5—1,2 mm la *tabella II*. *Tabella I* cintărește 165 g., iar *tabella II* 108,5 g². Este surprinzător că tăblițele diferă ca aliaj și culoare³.

La *tabella II* pot fi constatare unele defecțiuni inițiale. Ea este pleznită în dreapta jos (*extrinsecus*), ceea ce l-a obligat pe scrib să lase în r. 6 un spațiu mai mare între R și O, iar în r. 7 între A și T. De asemenea, în dreapta jos (*extrinsecus*) au existat de la început două mici găuri. Ele au fost evitate și de aceea în r. 7 distanța dintre L și E este ceva mai mare.

În cele două tăblițe au fost făcute cîte două orificii la mijloc și cîte două laterale, deși din anul 124 întîlnim cele două din mijloc și numai cîte una laterală, iar din anul 173 lipsește și aceasta din urmă⁴. Mai trebuie observat că orificiile din mijloc au fost făcute cu multă grijă, înainte de a se scrie textul, în vreme ce, spre deosebire de diplomele dinaintea anului 124⁵, orificiile laterale au fost făcute în mod primitiv, probabil cu stilusul, abia după scrierea textului. Astfel se explică vătămarea literelor PR din r. 2 al tăbliței I *extrinsecus*.

* Textul de față reprezintă o formă prescurtată a articolului apărut în ZPE LVI 1984, p. 263—295.

¹ Drobeta a devenit *municipium* sub Hadrian (CIL III 8017=IDR II, 1; IDR II, 2; AnnEP 1914, 117=IDR II, 3) și *colonia* sub Septimius Severus (AnnEP 1914, 118=IDR II, 5); vezi pentru istoria orașului roman Drobeta D. Tudor, *Drobeta*, București, 1965; idem, *OltR⁴*, București, 1978, passim; M. Davidescu, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980.

² Cf. H. Nesselhauf, CIL XVI, p. 151.

³ Ii mulțumim Prof. dr. Eugen Stoicovici pentru amabilitatea de a fi făcut analiza metalografică a plăcuțelor. Aceasta va fi publicată ulterior.

⁴ H. Nesselhauf, CIL XVI, p. 149.

⁵ Th. Mommsen, CIL III, p. 2008.

Sîrmele care au unit tăblițele nu s-au păstrat, iar din pecețile martorilor au râmas urme slabe. Nici una dintre tăblițe nu are ramă. *Tabella I extrinsecus, intus* și *tabella II extrinsecus* par a fi fost scrise de aceeași mină. *Tabella I intus* nu a fost scrisă cu mai puțină grijă decit *tabella I extrinsecus*⁶. Pe *tabella II intus* se recunoaște o altă mină (a se compara, de pildă, literele D, G, S). Aici literele au fost gravate în mai mare grabă, dar textul este, în ce privește datarea și *praenomenul* primului consul, mai corect. *Tabella II intus* începe cu *dies constitutionis*, ca, de altfel, în toate diplomele începînd din anul 127⁷. Iată textul:

Tabella I extrinsecus:

*Imp(erator) Caesar Divi Antonini fil(ius), Divi Veri Parthici Maximi
frater, Divi Hadriani nepos, Divi Traiani Parthici pro-
nepos, Divi Nervae abnepos, M(arcus) Aurelius Antoninus
Aug(ustus) Germanic(us) Sarmatic(us), pontifex maximus, tribunic(ia)*
 5 *potest(ate) XXXIII, imp(erator) IX, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae) et
Imp(erator) Caesar L(ucius) Aelius Aurelius Commodus Aug(ustus), Antonini
Aug(usti) fil(ius), Divi Pii nepos, Divi Hadriani pronepos, Divi
Traiani Parthici abnepos, Divi Nervae adnepos, Ger-
manic(us) Sarmatic(us), tribunic(ia) potest(ate) III, imp(erator) II, co(n)s(ul)
II, p(ater) p(atriae)*
 10 *caviliibus et peditibus, qui militaverunt in alis duabus,
quae appellantur I Bataror(um) et I Bosporon(or(um) et co-
hortium decem et duobus, I Alpinor(um) et I Aug(usta) Itur(a)e-
or(um) et III Dalmatar(um) et V Gallor(um) et I T(h)racium sagittariorum
et I Ilbior(um) et II Gallor(um) et Pannonior(um) et I Vindelicor(um)*
 15 *et VIII Raetor(um) et III Campestrum et III Hispanor(um)
et II Fl(avia) Commag(enorum) et vexillatio peditum singular(ium)
Brittannicianor(um) et sunt in Dacia Superiore sub
Helvio Pertinace leg(ato), quinis et vicenis pluribus re sti-
pendi(i)s emeritis dimissis honesta missione, quorum*
 20 *nomina subscripta sunt, civitatem Romanam, qui
corum non haberent, dederunt et conubium cum
uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis
data aut cum iis, quas postea duxissent, dumtaxat singulis
(a(nto) d(siem)) Kal(endis) Aprilibus*
 25 *M(cn:) Acilio Faustino L(ucio) Iulio Proculiano co(n)s(ulibus)
cohor(tis) III Campestr(um), cui praesuit
Avonius Saturninus,
ex peditibus
Ulpio Ulpisi fil(io) Herculano Stobis.*
 30 *Descriptum et recognitum ex tabula aerea, quae si-
xa est Romae in muro post templum Divi Aug(usti)
ad Minervam.*

⁶ De obicei se întimplă altfel, vezi Th. Mommsen, CIL III, p. 2009.
⁷ Vezi H. Nesselhauf, CIL XVI, p. 150.

IMP CAESARDIVIANONIINIFI: DIVI VERICI PARTHICIMAXIMI
 FRAIER DIVI HADRIANI NEPOS DIVI YAVANII PARTHICI
 NEPOS DIVI NERVAE ABNE POSM: AVRELIVS ANTONINIUS
 AVG GERMANICUS SARMATICUS PONTEZ MAXIMUS TRIBUNIC
 POTEST. XXXIII S IMP IX COS TIT. P. ET
 IMP CAESAR AURELIUS AVRELIVS COMMODVS AVG ANTONINI
 AVG ELL DIVI PI NEPOS DIVI HADRIANI FRONTE POSITIV
 TRALANIPARTHICIA BNE POS DIVI NERVAE ADNE POS GREN
 MANIUS SARMATICUS TRIBUNIC POTEST III IMP. II COS TIT.
 EQUITIBVS SET PED II BVS QVIMELIA MVRNIA VALLIS DABVS
 QVIAEPELLANTVR I BIAVOR ET BOSPORANORE CO
 HORTVM DECENI ET DVOBVS I ALPINORE I HAMGTIVRE
 OREI III DNMATAR ET AGALLORET TIRLSMASAGII
 ET TUBIOR ET T GALLORET PANNONIOREI VINDELICOR
 ET VILRAETOR ET T CAMPESIRVM ET T LIEPANOR
 ET T ELCOMMAG ET VEXILLATOPED TUM SINGVIAR
 BRITANNICIANORETSVNZINDACIASUPERIORFVB

HELVIOPERTINACELEGQVINIS EVICEN ISPLVRIBVS VESTI
 PEN DIS EMERITI SD IMMISSIO HONE STAMMISSIONE QVORVM
 INCHINAS VBSRIPTAS VNT CIVILATEM ROMANA M QVI
 EORVM NON HABERENT DEDERUNT ET CONVBIVM: CVM
 UXORIBVS QVASTVNCHABVISSENT CVM FSTC CIVITAS IS
 DATA VTCVMIS QVASPO STEADVXISSENT DVMDIXAT SINGVI

A.D. KAL APRILIBVS
 MACILLO EAVSTINO LIVLIO PROCVLANO CS
 COHOR III CAMPESTR CVIPRAE EVIT
 AVONIVS SATVRNINVS

EXPEDITIBVS

VLPIO VLPI FIL HERCVLANO STOBIS
 DESCRIPTVM RECOGNITVM EX TABVIM MERAQVAE ET
 XEST ROMAE IN MVRO POSITI TEMP IVADIVI AVG
 ADMINERVAM

Fig. 1 — Diploma militară de la Drobeta: *tabela I extrinsecus*.

Tabella I intus:

Imp(erator) Caesar, Divi Antonini fil(ius), Divi Veri Parthici Maxim(i) fra-
 ter, Divi Hadriani nepos, Divi Traiani Parthici pronepos, Di-
 vi Nervae abnepos, M(arcus) Aurelius Antoninus Aug(ustus) Germa-
 nicus Sarmaticus, pontifex maximus, tribunic(ia) potest(ate)

- 5 XXXIII, imp(erator) X, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriae) et
 Imp(erator) Caesar L(lucius) Aelius Aurelius Commodus Aug(ustus), Antonini
 Aug(usti) fil(ius), Divi Pii nepos, Divi Hadriani pronepos, Divi Traia-
 ni Parthici abnepos, Divi Nervae adnepos, Germanicus
 Sarmatic(us), tribunic(ia) potest(ate) III, imp(erator) II, co(n)s(ul)
 II, p(ater) p(atriae)
- 10 equitibus et peditibus, qui militaverunt in alis duabus,
 quae appellantur I Batavor(um) et I Bosporanor(um) et
 cohortium decem et duobus, I Alpinor(um) et I Aug(usta) Itur(a)e-
 or(um) et III Dalmatar(um) et V Gallor(um) et I Thracium sagit(tariorum)
 et I Ubior(um) et II Gallor(um) et Pannonor(um) et I Vinde-
 licor(um) et VIII Raetor(um) et III Campestrum et IIII His-
 panor(um) et II Fl(avia) Commag(enorum) et vexillatio peditum sin-
 gularium Brittannicianorum et sunt in Dacia Supe-

IMA CAESAR DIVI ANTONINI FILI DIVI VERI PARTHICIMAXIMERA
 IER DIVI HADRIANIN EPOS DIVI TRAIANI PARTHICIPRONE POSI
 VINERVAE ABNEPOS M. AURELIUS SANTONIUS AVG GERMA
 NI CUVSSARMATICVS PONTI FEX MAXIMVS IRIBVNICP OLEST
XXXIII IMP. **X** · COS · **III** · P.P. ET
 IMP CAESAR LAELIUS AURELIUS COMMODUS AVG ANTONINI
 AVCESELIVIPLINE EPOS DIVI HADRIANI PRONEPOS DIVI TRAI
 ANI PARTHICL ABNEPOS DIVINERVAE ADNEPOS GERMANICVS
 SARMATICIRIBVNICP OPOTESTO **III** · IMP. **II** · COS · **II** · PP
 ET VIIIIBVS EIPEDITIBVS QVI MILITAVERVNT IN ALIS DVABVS
 ET VLAE APPELLANTVR: I. BATAVOR. ET. I. BOSPORANORET
 COHORTIVM DECEM ET DVOBVS I. ALPINORET. ET. I. AVG ITURE
 ET. I. DALMATARET. ET. V. GALLORET. ET. I. THRACIUM SAGIT
 ET. I. UBIOR. ET. II. GALLOR. ET. PANNONIORET. ET. I. VINDE
 LICORET. VIII. RAETOR. ET. II. CAMPESTRVM. ET. IIII. HIS
 PAVOR. ET. II. EL. COMMAG. ET. VEXILLATIO PEDITVM. IN
 GVLA BRITANNICO. RVMEIS VNT IN DACIAS VPE
 RIORES VBHELM! OPERI NACELEG QVNLSETVICENIS PLV
 RIBVS VESTID ENI SEMERIS DIMISSISSIONE STAMNIS
 SIONE QVORVM NOMINA SUBSCRIPTA SVNT CIVITATEM
 ROMANAM QVIFORVM NON HABERENT DEDERVNT EC
 CVBIVMCV MXORIBVS QVASTVNC HABVISSENT CVM EST
 CLVITAS I. SDATA ALVCVM I. SQVAS POSTE ADVXISSENT
 DVMTA XXI SINGVLIS

Fig. 2 — Diploma militară de la Drobeta: tabella I intus.

riore sub Helvio Pertinace leg(ato), quinis et vicenis plu-
 tribusve stipendi(i)s emeritijs dimissis honesta mis-
 20 sione, quorum nomina subscripta sunt, civitatem
 Romanam, qui eorum non haberent, dederunt et co-
 nubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est
 civitas iis data aut cum iis, quas postea duxissent,
 dumtaxat singulis

Tabella II intus:

Kal(endis) Aprilib(us)

M(anio) Acilio Faustino L(ucio) Iulio Proculiano co(n)s(ulibus)

coh(ortis) III Ca(m)pestr(um), cui praefuit

Avonius Saturninus,

5 *ex peditibus*

Ulpio Ulp(i)i fil(io) Herculano Stubis.

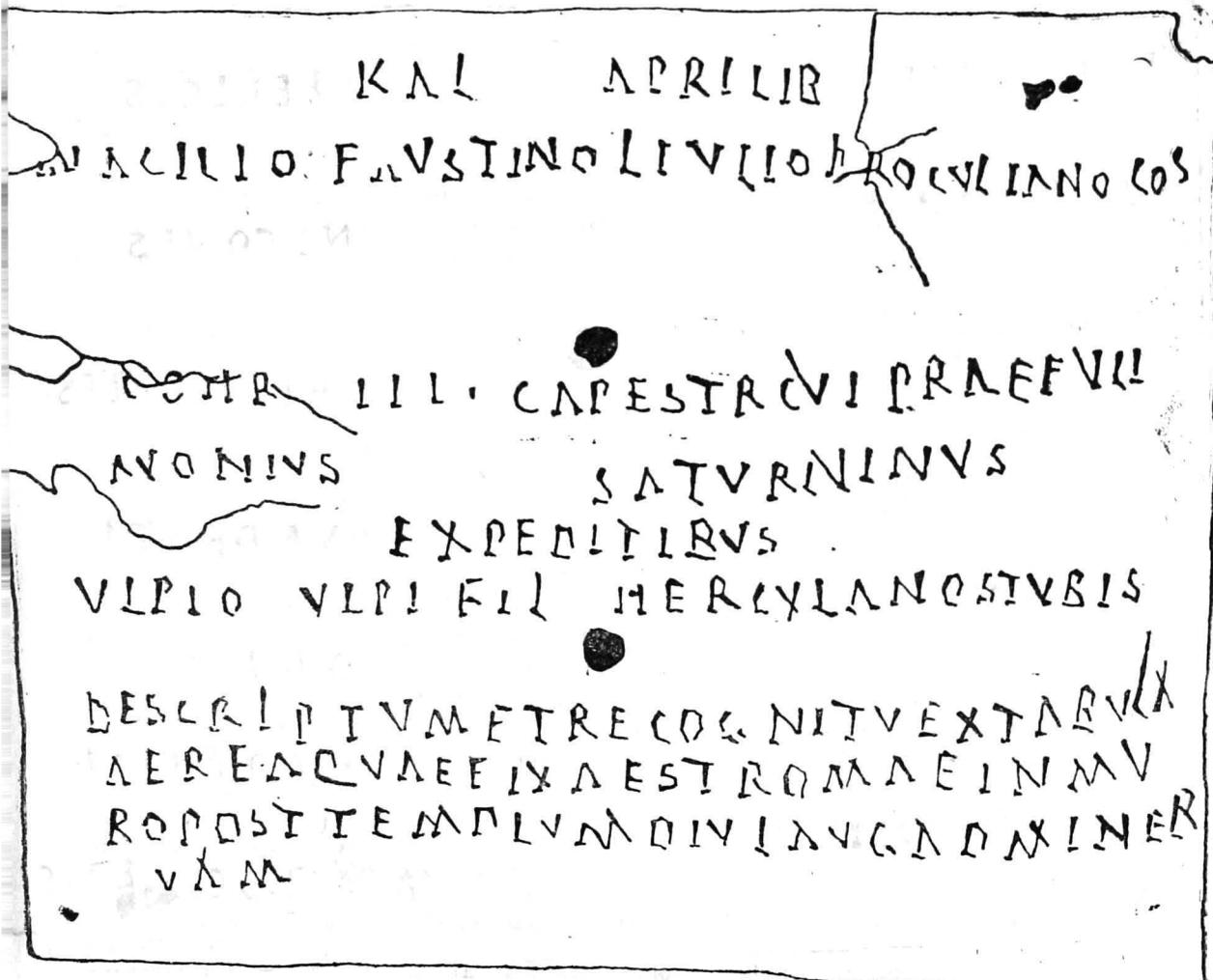

Fig. 3 — Diploma militară de la Drobeta : *tabella II intus.*

Descriptum et recognitu(m) ex tabula iuxta foliorum sicutim, obicit dux strati
aerea, quae fixa est Romae in mu-
ro post templum Divi Aug(usti) ad Miner-
vam.

Tabella II extrinsecus:

- D(ecimi) Aemili(i) Felicis*
Cn(aei) Pompei Niconis
P(ublii) Tulli(i) Callicrates
D(ecimi) Aemili(i) Quadrati
 5 *P(ublii) Orvi(i) Dii*
P(ublii) Aeli(i) Trofimi
D(ecimi) Aemili(i) Agat(h)oletis.

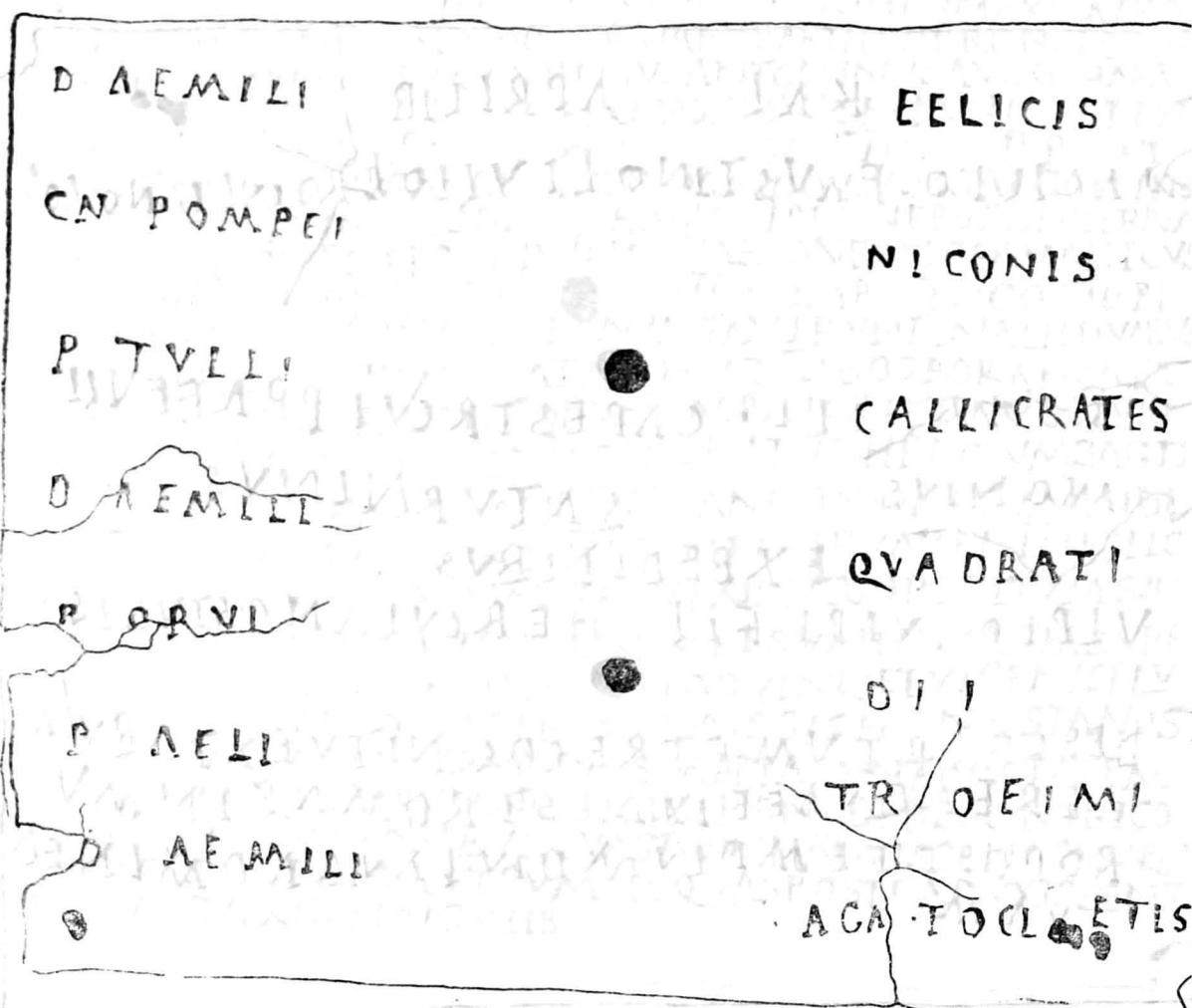

Fig. 4 — Diploma militară de la Drobeta: *tabella II ex v insecus.*

In continuare sint consemnate greșelile gramaticale, omisiunile și deosebirile între textele de pe tab. I extrinsecus și tab. I-II intus. Deosebirile semnificative vor fi comentate în paginile următoare.

Tabella I extrinsecus:

- R. 1 MAXIMI
 R. 4 GERMANIC-SARMATIC
 R. 5 IMP IX
 R. 8—9 GERMANIC
 R. 11—12 COHORTIVM DECEM ET DVOBVS
 R. 13 I TRACIVM SAGIT
 R. 15 III CAMPESTRVM
 R. 17 BRITTANNICIANOR
 R. 19 EMERITIS

Tabella I intus:

- R. 1 MAXIM
 R. 3—4 GERMANICVS-SARMATICVS
 R. 5 IMP. X
 R. 8 GERMANICVS
 R. 12 COHORTIVM DECEM ET DVOBVS
 R. 13 I THRACIVM SAGIT
 R. 15 III CAMPESTRVM
 R. 17 BRITTANNICIANORVM
 R. 19 EMERIS

Tabella II intus:

- R. 24 A·D·KAL·APRILIBVS
 R. 25 M ACILIO FAUSTINO
 R. 26 COHOR III CAMPESTR
 R. 29 STOBIS
 R. 30 RECOGNITVM

- R. 1 KAL APRILIB
 R. 2 M' ACILIO FAVSTINO
 R. 3 COHR III CAPESTR
 R. 6 STVBIS
 R. 7 RECOGNITV

Textul diplomei este redactat după noul formular apărut în anul 140, în care nu se mai găsește formula *ipsis, liberis posterisque corum*, dar în care a început să fie folosită formula *qui eorum non haberent*⁸. Comandanțul trupei din care a fost lăsat la vatră posesorul diplomei apare, așa cum se obișnuiește în această epocă⁹, numai cu nomenul și cognomenul. În schimb, consulii sunt menționați cu *tria nomina* atât pe *tabella I extrinsecus*, cât și pe *tabella II intus*, deși în această perioadă mai tîrzie consulii apar pe *tabella II intus* numai cu cognomenul¹⁰.

Expresia *ex peditibus* nu mai întâlnim din timpul dinastiei Flaviilor¹¹. Ca atunci, din textul constituției a fost reproducă formula care se referă la toți soldații lăsați la vatră, fără a se ține seama că diploma i-a fost dată unuia singur.

Data emiterii constituției nu este evidentă. Titulatura celor doi împărați este următoarea: Marcus Aurelius — *trib. pot. XXXIII* — 179; *imp. IX* (*tab. I extr.*) de la sfîrșitul anului 177 pînă în primăvara anului 179; *imp X* (*tab. I intus*) — din primăvara anului 179 pînă în 17 martie 180; *cos. III* — 161—180; Commodus — *trib. pot. III* — 178; *imp. II* — de la sfîrșitul anului 177 pînă în primăvara anului 179; *cos. II* — începînd de la 1 ianuarie 179. Argumentele pentru o datare în anul 179 sunt mai puternice. *Trib. pot. III* atrage din nou atenția asupra dificultăților de a data prima putere tribuniciană a lui Commodus¹². Demnă de remarcat

⁸ Vezi recent, privitor la implicațiile schimbării formularului, H. Wolff, în *Chiron* IV 1974, p. 490—496; M. M. Roxan, în *EpSt* XII 1981, p. 275—276.

⁹ H. Nesselhauf, *CIL XVI*, p. 188.

¹⁰ Th. Mommsen, *CIL III*, p. 2009.

¹¹ *CIL XVI* 26 (a. 80), 28 (a. 82); cf. *CIL XVI* 5 (a. 64): *gregalibus*; 24 (a. 79): *ex remigibus*.

¹² Vezi P. v. Rohden, în *RE* II 2 (1896), 2467—2468; H. Mattingly, E. A. Sydenham, *RIC III*, p. 208—209, p. 337 sqq.

este nepotrivirea cifrelor aclamațiilor imperiale. Marcus Aurelius a fost acamat *imperator* pentru a noua oară, iar Commodus pentru a doua oară înainte de 10 decembrie 177¹³. Cea de-a zecea aclamație imperială a lui Marcus Aurelius și cea de-a treia aclamație imperială a lui Commodus sînt databile în anul 179, după victoria lui Tarrutenius Paternus¹⁴. Raportul este de 3 : 1 pentru *imp. IX* și *imp. II*, ceea ce nu este, totuși, hotărîtor. Am putea la fel de bine presupune că exactă este cifra X și că scribul, obișnuit cu vechile date, s-a înșelat de trei ori. Nu este, prin urmare, recomandabil să tragem din textul diplomei concluzii asupra cronologiei evenimentelor petrecute pe frontul marcomanic în anul 179¹⁵.

Constituția a fost aşadar emisă la 1 aprilie (*tab. I intus*) 179. Gravorul a seris pe *tabella I extrinsecus* din obișnuință A·D și a completat apoi KAL APRILIBVS. Avem de-a face cu prima diplomă descoperită pînă acum care-i aparține perioadei de după reorganizarea din 168 a Daciei¹⁶ și cu penultima diplomă precis datată cunoscută a fi fost înminată vreunui soldat al unei trupe auxiliare¹⁷.

Consulii ordinari ai anului 179 sunt *Imp. Commodus II, P. Martius Verus II*¹⁸. Deoarece împărații obișnuau să intre în magistratură la 1 ianuarie și să o depună la 13 ianuarie¹⁹, este greu de hotărît dacă magistrații atestați prin diploma de la Drobeta la 1 aprilie aparțineau celui de-al doilea sau celui de-al treilea nundinium. În ultimul caz ei ar fi putut intra în magistratură chiar la 1 aprilie.

Nici unul dintre consulii suffeciți de la 1 aprilie 179 nu ne este cunoscut. Praenomenul primului consul este în *tabella I extrinsecus* M, iar în *tabella II intus* M'. Mai probabil este praenomenul *M(anius)*. M'. Acilius Faustinus aparține cunoscutei familii a Aciliilor Glabrones, ridicate sub principat în rîndurile patricienilor. Consulul suffect al anului 179 este probabil fratele mai tînăr al lui M'. Acilius Glabrio, *cos. suff. a. ? 173*²⁰ și *cos. II ord. a. 186*²¹. M'. Acilius Faustinus, *cos. ord. a. 216*²², este fiul lui M'. Acilius Glabrio, *cos. II ord. a. 186*²³ și, prin urmare, nepot de frate al lui M'. Acilius Faustinus, *cos. suff. a. 179*. Nu se poate decide dacă ultimul este sau nu identic cu M'. Acilius Vibius Faustinus, *salius Palatinus* și din anul 170 *flamen*²⁴. Ambii ar putea fi frați prin adopțiune. Tatăl lui M'. Acilius Faustinus, *cos. suff. a. 179* și al lui M'. Acilius Glabrio, *cos. II ord. a. 186*, se numește M'. Acilius Glabrio Cn. Cornelius Severus²⁵; mama lor

¹³ P. v. Rohden, în *RE I 2* (1894), 2303; idem, în *RE II 2* (1896), 2468.

¹⁴ Cassius Dio LXXI 33, 3—4; vezi RIC III, p. 209.

¹⁵ În CIL XVI 128 din 23 martie 178, diploma cea mai apropiată în timp și ca redactare de cea din Drobeta, întîlnim de asemenea mari erori în titulatura acestorași împărați.

¹⁶ Cele mai tîrzi diplome din Dacia cunoscute pînă acum au fost emise în data de 21 iulie 164 pentru soldați ai trupelor Daciei Porolissensis (IDR I D18=RMD 64; CIL XVI 185=IDR I D19; IDR I D20=RMD 63; IDR I D21=RMD 66; IDR I D22=RMD 65; N. Gudea, în *ActaMP VI* 1982, p. 60—61, nr. 3).

¹⁷ Ultima asemenea diplomă este RMD 69 din 24/27 noiembrie 186, emisă pentru trupele din Syria Palaestina.

¹⁸ A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 50; G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 191.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 21.

²⁰ *Op. cit.*, p. 187.

²¹ E. Groag, *PIR² I A* 69.

²² A. Degrassi, *Fasti*, p. 58.

²³ CIL IX 2333, 2334 (Allifae); vezi arborele genealogic la P. v. Rohden, în *RE I 1* (1893), p. 257—258; E. Groag, *PIR² I*, p. 12.

²⁴ CIL VI 1978=ILS 5024; vezi E. Groag, *PIR² I A* 86.

²⁵ CIL IX 2333, 2334; vezi E. Groag, *PIR² I A* 73.

RICHTA CUIUSVANIS
ERAT PUMPHORUM IN
NEPOS DUMINERUARUM
CUGEBRANNIC SARANI
TOMIS. XXXIII.
IMP CESTRIAS LIVIA
AVGEL DIMP IN ESCRIBIT
TRAIANIDARENCIAS NOSTRA
MANIGZARATICRIBI HEGEST. I. M. T. P. C. A.
ONITAS ET P. P. V. C. V. M. T. A. T. M. T. A.
QUAFAR L. ANVIR. P. Z. A. R. A. R. O. T. O. R. A. N. O. T. Y.
SIDETUTDECEMANTONUS. L. P. M. O. T. L. A. V. I. R. P.
OPET. III. D. M. A. R. T. L. V. A. L. O. T. T. I. C. A. C. M. A.
E. L. V. A. O. T. I. E. C. A. L. O. R. T. I. A. N. N. D. E. P.
T. T. M. U. R. A. T. O. T. A. T. I. C. A. T. S. I. R. M. A. T. I. T. I. U. M. U. A. N. A.
T. T. I. F. C. O. M. A. X. E. T. V. U. L. A. T. O. T. D. U. R. S. I. N. T. U. R.
B. R. U. T. A. N. U. C. T. A. N. O. P. E. I. S. M. I. N. D. A. C. I. A. S. U. P. A. R. I. O. S. T. U. R.

MINISTERIA MILITARUM IN ILLI CAN. L. P. M. A. D. M. E. T. C.
PENIS SEMPER. II. D. M. I. S. S. I. O. N. E. C. M. I. S. T. O. N. E. C. T. A. M.
N. O. M. A. S. V. S. C. M. I. S. A. N. T. C. M. I. T. E. F. R. O. M. M. I. M. A. R. U. M.
C. M. A. L. A. D. O. N. H. A. R. F. R. E. N. T. D. F. D. F. R. U. N. T. E. C. O. M. U. B. M. A. R. A.
M. M. D. R. U. S. Q. V. A. S. V. M. C. A. P. V. S. T. I. N. T. E. M. E. S. C. I. U. T. A. C. S. S.
D. T. R. A. T. I. O. M. A. L. E. Q. V. A. S. P. T. I. A. D. V. S. S. U. N. T. D. V. D. A. L. A. S. S. M. E.

A. D. . . . . KAL. APRILIBVS
MAGILOFAUSTINO. L. IVLIOPROCVLIANO
COHOR. III. CA MTESTR. CVI PRAEFVIT
AVGNINS. SATURNINVS

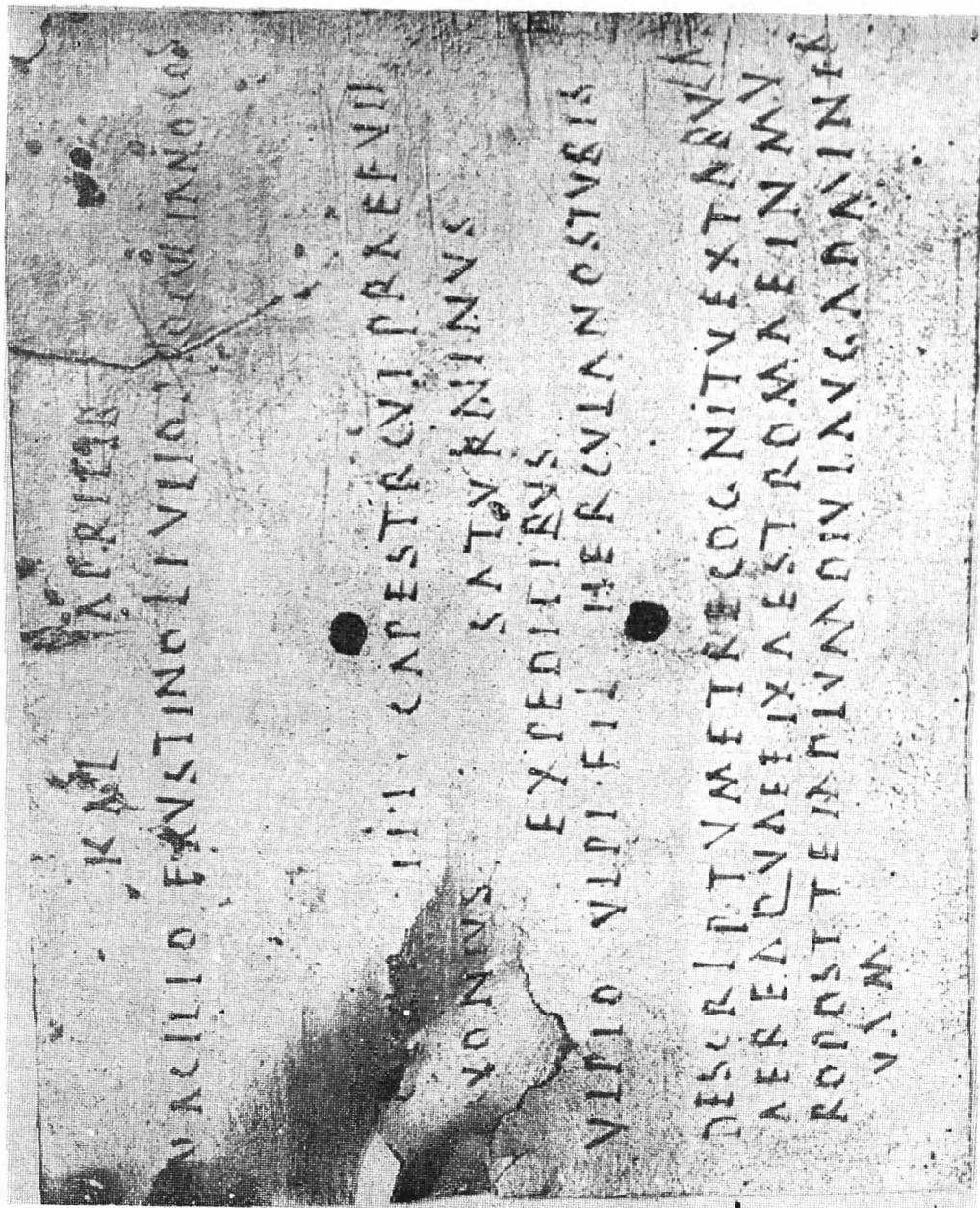
EX PEDILI BVS
VLIO. VLP. FIL. HERCVLANO. STOBIS
RESCRITVM. RE COGNITVM. XIARNA AL REMODELI
T. M. E. T. R. Q. M. A. S. I. M. M. V. K. O. P. S. I. T. E. X. P. V. A. T. I. O. N. I. A. C.
ADM. M. E. X. V. A. M.

Pl. I — Diploma militară de la Drobeta: *tabella I extrinsecus*.

Pl. II — Diploma militară de la Drobeta; tabella I intus.

Pl. III – Diploma militară de la Drobeta : tabella II *inus.*

Pl. IV – Diploma militară de la Drobeta: *tabella II extirsecus*.

este o... Faustina²⁶. Atrage atenția faptul că M'. Acilius Faustinus, căruia ca patrician i s-ar fi cuvenit consulatul ordinar, a îndeplinit, aşa cum făcuse cu cițiva ani înainte și fratele său, M'. Acilius Glabrio²⁷, consulatul suffect.

Al doilea consul suffect este L. Iulius Proculianus. Dintr-o inscripție din Apulum îl cunoaștem pe un L. Iulius Proculus, guvernator al Daciei Superior²⁸. Aceasta ar putea fi tatăl consulului suffect din anul 179²⁹.

Diploma de la Drobeta se datează clar la 1 aprilie 179. Totuși cele 15 trupe auxiliare se află sub comanda lui Helvius Pertinax *in Dacia Superiore*.

De la reorganizarea de către Hadrian a teritoriilor norddunărene cele trei Dacii au rămas pînă în anul 168 provincii independente³⁰. Dacia Superior a fost guvernată de un *legatus Augusti pro praetore* de rang pretorian³¹, iar Dacia Inferior și Dacia Porolissensis de cîte un procurator prezidial de rang ducenar³². Reforma lui Marcus Aurelius a constat în primul rînd în aducerea la Potaissa a leg. V *Macedonica* și în subordonarea întregii armate a Daciei autorității unui singur guvernator, care avea de data aceasta rang consular³³. *Tres Daciae* alcătuiau prin urmare o singură provincie din punctul de vedere al comandei militare și al jurisdicției³⁴. Tocmai de aceea *consulares trium Daciарum* au putut închinde inscripții în toate castrele trupelor auxiliare, indiferent în care din cele trei Daci erau acestea staționate. Prin *tres Daciae* de după anul 168 înțelegeam Dacia Apulensis, Dacia Malvensis și Dacia Porolissensis. Acestea trebuiesc considerate simple circumscripții financiare³⁵. Deosebit de bine informați suntem în privința Daciei Apulensis. Pentru perioada care ne interesează îi cunoaștem în calitate de procuratori financiari ai acestei provincii în anul 175 pe P. Cominius Clemens³⁶, iar în anii 181—184 pe Ti. Claudius Xenophon³⁷.

Pînă acum a părut de la sine înțeles că Dacia Apulensis și Dacia Malvensis au înlocuit vechile provincii Dacia Superior și Dacia Inferior. Iată însă că Dacia Superior este atestată prin diploma de la Drobeta în anul 179! Nu avem de ce

²⁶ CIL XIV 2484; vezi comentariul lui H. Dessau, în CIL XIV, p. 492 și E. Groag, *loc. cit.*

²⁷ Vezi G. Alföldy, *op. cit.*, p. 16, 187.

²⁸ G. M. Forni, în RAL 1974, p. 557 = Apulum XIII 1975, p. 662—666 = AnnEp 1977, 653; vezi și W. Eck, RE Suppl. XV (1978), 124, nr. 420.

²⁹ Guvernarea lui L. Iulius Proculus a fost datată, datorită acestei presupuse legături de rudenie, între anii 148—150/151 sau, mai probabil, între anii 153—156, I. Piso, *Fasti provinciae Daciae* (teză de doctorat în manuscris), Cluj 1983, p. 51; idem, în Tituli IV 1982, p. 374, n. 16.

³⁰ Vezi întreaga discuție la I. Piso, în RevRHist XIII 1, 1973, p. 1004 sqq.

³¹ C. Daicoviciu, în AISC II 1933—1935, p. 76; A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapest 1944, p. 18.

³² A. Stein, *Dazien*, p. 18, 30, 34; H.—G. Pflaum, *Les procurateurs équestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris 1950, p. 58, 67—68, p. 149—150; I. Piso, *op. cit.*, p. 1003.

³³ A. Stein, *Dazien*, p. 40; M. Macrea, în Dacia XI 1967, p. 138—139.

³⁴ I. Piso, *op. cit.*, p. 1009 sqq.

³⁵ Vezi pentru statutul provinciilor Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis A. Stein, *Dazien*, p. 40, 76; pentru Dacia Malvensis vezi I. Piso, *op. cit.*, p. 1012 sqq. C. C. Petolescu (RevIst XXXII 2, 1979, p. 273—274; SCIVA XXXII 2, 1981, p. 288—289) încearcă totuși, după părerea noastră inutil, să apere caracterul prezidial al procuratorului Daciei Malvensis.

³⁶ CIL V 8659 = ILS 1412; AnnEp 1890, 151; vezi A. Stein, *Dazien*, p. 76—77; H.—G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain* I, Paris 1960, p. 501—504.

³⁷ CIL III 7127 = ILS 1421; CIL III 8962; Pap. Ox. IV 718; vezi A. Stein, *Dazien*, p. 78—79; H.—G. Pflaum, *Carrières II*, p. 590—502.

presupune o eroare, căci lista trupelor din această diplomă corespunde celor ale diplomelor Daciei Superior din anii 144³⁸, 157³⁹ și 158⁴⁰.

Sunt posibile două explicații. Întii am putea porni de la presupunerea că într-o diplomă este oglindită situația trupelor în momentul lăsării la vatră a soldaților și nu în acela al emiterii constituției și al înmînării diplomelor. Excepție face, bineînțeles, numele guvernatorului, care în diplomă trebuie să fie cel care se află în funcție la emiterea constituției. Prin urmare diploma de la Drobeta ar oglindi situația militară și ar conține numele provinciei dinaintea anului 168 și nu cele din anul 179. Cu alte cuvinte, soldații trupelor enumerate ar fi fost lăsați la vatră înaintea reorganizării Daciei, dar constituția ar fi fost emisă și diplomele ar fi fost înmînate de-abia în anul 179. Este însă foarte greu de explicat de ce au trebuit veteranii să aștepte cel puțin 11 ani pentru a intra în posesia diplomelor. Pe de altă parte, atare interpretare nu este sprijinită de textul diplomei. Se mai întimplă ca diplomele să fie înmînate cu oarecare întârziere față de lăsarea la vatră⁴¹. Deosebirea între asemenea diplome și cea de la Drobeta constă în faptul că aici nu este menționat un alt guvernator care să fi dispus eliberarea soldaților. Înseamnă că guvernatorul cu pricina nu a fost altul decât același Helvius Pertinax. Față de un asemenea argument folosirea pentru Avonius Saturninus, comandant al cohortei *III Campestrum*, a formulei *cui praefuit*⁴² nu are mare greutate. Între lăsarea la vatră a soldaților și emiterea constituției se puteau surge cîteva luni, timp în care unii dintre comandanți erau înlocuți.

Din punctul de vedere al metodei este mai corect să luăm textul diplomei ca atare și să ne împăcăm cu ideea supraviețuirii Daciei Superior după anul 168, chiar dacă tabloul organizării și al administrației celor trei Dacii pare la prima vedere a devoni de neînțeles. Nu trebuie să uităm că aproape fiecare publicare a unei diplome datează între 106 și 168 și a constituit cîte-o mare surpriză și a modificat teoriile de pînă atunci. Descoperirea primei diplome de după anul 168 nu poate avea un alt rezultat.

Din diploma de la Drobeta reiese că trupele auxiliare au fost și mai departe enumerate după vechile provincii militare. Aceasta înseamnă că prin *tres Daciae* guvername după 168 de consular nu trebuie să înțelegem ca pînă acum circumscriptiile financiare Dacia Apulensis⁴³, Dacia Malvensis și Dacia Porolissensis, ci cele militare, Dacia Superior, Dacia Inferior și Dacia Porolissensis. O asemenea concluzie ridică alte întrebări.

³⁸ CIL XVI 90 = IDR I D14.

³⁹ CIL XVI 107 = IDR I D15.

⁴⁰ CIL XVI 108 = IDR I D16.

⁴¹ CIL XVI 28, a. 82; CIL XVI 43, a. 98; RMD 14, a. 114; IDR I D7 = RMD 21, a. 123; CIL XVI 99, a. 150. Cel mai lung interval îl întîlnim între lăsarea la vatră de către Q. Marcius Turbo a unor unități din Pannonia Inferior și Dacia Porolissensis, probabil în anul 119, și emiterea în anul 123 a diplomelor (vezi I. I. Russu, *Dacia și Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 123*, București 1973, p. 19 sqq; G. Alföldy, în ZPE XXXVI 1979, p. 239 sqq).

⁴² Vezi G. Alföldy, *op. cit.*, p. 244 sqq cu exemplele cunoscute pînă acum: CIL XVI 50, 61 și IDR I D7 = RMD 21.

⁴³ Dacia Apulensis este pentru prima oară atestată în anul 168, cînd, într-o fază intermedieră de reorganizare a Daciei, se află împreună cu Moesia Superior sub comanda lui M. Claudius Fronto (A. v. Premerstein, în *Wiener Eranos* 1909, p. 268—269, n. 4 = CIL VI 1377 + 31640 = ILS 1098). Cum comanda lui M. Claudius Fronto a avut un caracter exceptional, nu putem să știm ce se înțelegea în acea fază prin Dacia Apulensis (vezi C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, în *ActaMN* IV 1967, p. 79 sqq).

Corespondeau Dacia Superior și Dacia Inferior teritorial circumscriptiilor financiare Dacia Apulensis și Dacia Malvensis? Dacă da, de ce purtau nume diferite? Dacă nu, cum înclinăm a crede⁴⁴, cum se plătea solda trupelor? Se știe că aceasta cădea în sarcina procuratorilor financieri. Pînă în anul 168 solda trupelor Daciei Superior, Daciei Inferior și Daciei Porolissensis era plătită de procuratori ale căror domenii de competență financiară coincideau cu granițele provinciilor militare. De ce să se fi complicat sistemul după anul 168? Sintem, prin urmare, de părere că după anul 168 împărțirea Daciei în Dacia Superior, Dacia Inferior și Dacia Porolissensis era formală. Subliniem și cu această ocazie faptul că guvernatorul consular dispunea de toate trupele și-și exercita jurisdicția asupra întregului teritoriu.

Motive pentru păstrarea terminologiei se vor fi găsit cu siguranță. Unul dintre ele, desigur nu cel mai important, pare a fi următorul: dacă în anul 179 au fost cumva lăsați la vatră soldați din vreo 60 de trupe ale întregii Daciei, ele nu puteau fi înșirate pe o singură diplomă din lipsă de spațiu. Cu mult mai practic era a se emite separat diplome pentru Dacia Superior, Dacia Inferior și Dacia Porolissensis. Credem deci că nu greșim presupunind că în anul 179 au fost emise trei constituții și că în fiecare Pertinax apărea ca guvernator.

S-ar putea însă obiecta că trupele auxiliare ale Daciei Superior ar fi fost legate tactic de *legio XIII Gemina*, cele ale Daciei Porolissensis de *legio V Macedonica*⁴⁵, în timp ce trupele auxiliare ale Daciei Inferior ar fi avut în continuare sarcina de a apăra limesul alutan și transalutan. Un argument pentru aceasta l-ar putea constitui inscripția CIL III 1343=IDR III 3, 77 din Micia, datată sub Septimius Severus. În textul păstrat fragmentar sint într-adevăr cuprinse numai trupe despre care se poate afirma că erau staționate pe un teritoriu corespunzînd Daciei Superior⁴⁶. Pînă nu apar și alte informații ni se pare hazardat să decidem în această chestiune.

Guvernarea lui P. Helvius Pertinax în cele trei Daciei se poate cel mai bine data între anii 178—180⁴⁷. Pertinax mai este amintit de două ori în inscripții din Dacia. În Romula a fost zgîriat pe o cărămidă un text în limba greacă⁴⁸, care atestă schimbarea lui C. Arrius Antoninus cu P. Helvius Pertinax și eventual întîlnirea lor în acest oraș. O a doua inscripție este închinată în Apulum de către un..... *Reginus, sacerdos institutus ab Hel(vio) Pertinace*⁴⁹. Pertinax pare să fi fost deosebit de activ la granițele apusene ale Daciei și să fi contribuit la

⁴⁴ Ibidem; I. Piso, *Fasti*, p. 63, 70—71.

⁴⁵ Legații legiunilor vor fi avut o anumită autoritate asupra trupelor auxiliare, dar în anumite împrejurări și condiționat. De drept ei n-o aveau (vezi recent H. Wolff, în ZPE XLIII 1981, p. 403).

⁴⁶ Vezi întreaga discuție la N. Gostar, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* XIV 1968, p. 93 sqq., care însă atribuie trupele provinciei Dacia Apulensis (op. cit., p. 97).

⁴⁷ Vezi I. Piso, *Fasti*, p. 93—94 cu întreaga bibliografie; idem, în *Tituli* IV 1982, p. 377. În *Fasti*, p. 77—105 a fost propusă următoarea cronologie a guvernatorilor celor trei Daciei între anii 170—182: Sex. Cornelius Clemens — 170—?172; L. Aemilius Carus — ?173—?175; C. Arrius Antoninus — 175/176—177; P. Helvius Pertinax — 178—180; C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes — 180—?182; la rezultate parțial diferite a ajuns G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand*, p. 223—224.

⁴⁸ D. Tudor, în RÉSEE XI 3, 1973, p. 415—422 = Pontica VII 1974, p. 39—47. Din motive pentru noi de neînteleș, în AnnEp 1973, 466 inscripția a fost decretată falsă (vezi și AnnEp 1978, 687).

⁴⁹ CIL III 7751 = ILS 7139.

presunile care i-au determinat pe iazygi să ia o atitudine de supunere față de romani⁵⁰. El fusese trimis în Dacia pentru că, datorită experienței sale în problemele dunărene, era generalul cel mai potrivit pentru aplicarea politicii ofensive a lui Marcus Aurelius. Schimbarea acestei politici după moartea lui Marcus Aurelius a determinat rechemarea lui Pertinax din Dacia⁵¹.

Comandanț al cohortei *III Campestris* în momentul lăsării la vatră a soldaților a fost Avonius Saturninus. El a îndeplinit funcția de tribun al acestei trupe⁵² și, deci, *militia secunda*. Nomenul *Avonius*, de origine etruscă, îl întâlnim în Etruria, Roma și Aricia⁵³, nu însă în provinciile nordafricane, unde cognomenul *Saturninus* este deosebit de frecvent. S-ar putea totuși ca *Avonius Saturninus* să nu fie decât de origine italică îndepărțată și să provină din Apulum, unde nomenul este cunoscut⁵⁴. Dacă vreun *Avonius* care făcea parte din mediul militar apulens a fost cumva ridicat în ordinul equestru, este de înțeles că a preferat, cum se întimplă în atitia alte cazuri, să-și îndeplinească milițiile equestre în apropiere.

Posesorul diplomei, *Ulpius Ulpi fil. Herculanus Stobis*, era la recrutare, prin anul 154, cetățean roman, chiar dacă în diplomă nu i se amintește praenomenul și tribul⁵⁵. O filiație de felul celei a lui *Herculanus* nu este neobișnuită într-un mediu clenizat, unde rostul praenomenului era destul de puțin înțeles⁵⁶. Fiind cetățean roman, lui *Ulpius Herculanus* i se acordă practic, dintre drepturile conținute în diplomă, conubium în cazul căsătoriei cu o femeie având statut peregrin⁵⁷. El provine din orașul macedonean *Stobi*, *municipium civium Romanorum sub Augustus*⁵⁸. *Stobi* reprezenta, împreună cu alte orașe macedonene, o excelentă bază de recrutare pentru armata romană imperială⁵⁹. Despre un singur militar originar din acest oraș, L. *Sextilius Sextili f. Pudens Stobis*, se știa pînă acum că fusese recrutat într-o trupă auxiliară și anume în una care staționa în Moesia Inferior⁶⁰. Recrutarea lui L. *Sextilius Pudens* și a lui *Ulpius Herculanus* din *Stobi* în trupe auxiliare din Moesia Inferior și din Dacia Superior nu reprezintă nimic neobișnuit. K. Kraft atrăsește atenția asupra acestui mod de recrutare din provinciile care se aflau în spatele unui segment al frontului⁶¹.

⁵⁰ Cassius Dio LXXI 19; vezi A. R. Birley, *Mark Aurel Kaiser und Philosoph*, München 1968, p. 375; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 75; I. Piso, *Fasti*, p. 93—94.

⁵¹ Argumentarea *ibidem*.

⁵² M. P. Speidel, în *Apulum* XV 1977, p. 631—633 cu noua lectură a inscripției *AnnEp* 1934, 14; CIL III 14216, 8 = IDR II 45.

⁵³ W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1931, p. 72, 348.

⁵⁴ CIL III 1307 cu comentariul lui Th. Mommsen; într-o inscripție încă inedită apare un *Avonius Saeclaris*.

⁵⁵ Vezi K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*, Bern 1951, p. 70 sqq; G. Alföldy, *Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania Inferior (=EpSt VI)*, Düsseldorf 1968, p. 109—110.

⁵⁶ Vezi G. Daux, în *L'onomastique latine (Colloques internationaux du C.N.R.S.)*, Paris 1977, p. 408.

⁵⁷ Vezi G. R. Watson, *The Roman Soldier*, Bristol 1969, p. 136.

⁵⁸ CIL III 629; Plinius *NH* IV 34; Paulus, *Dig. L* 15, 8, 8; vezi W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributum discriptum*, Vindobona 1889, p. 244.

⁵⁹ Th. Chr. Sarikakis, *Ancient Macedonia II (Papers read at the second International Symposium held in Thessaloniki 19—24 August 1973)*, Thessaloniki 1977, p. 435 sqq.

⁶⁰ CIL XVI 78. Din Scupi (Moesia Superior), din apropiere, provine Valens Iangali, militar al aceleiasi cohors *III Campestris* (CIL III 7289).

⁶¹ K. Kraft, *op. cit.*, p. 50.

In cele ce urmează ne vom ocupa de martorii din *tabella II extrinsecus*. Nici unul dintre ei nu mai apare într-o altă diplomă militară. Cn. Pompeius Nico⁶², P. Tullius Callicrates⁶³, P. Orvius Dius⁶⁴, P. Aelius Trofimus⁶⁵ și D. Aemilius Agathocles⁶⁶ poartă cognomina grecești, ceea ce indică o origine greco-orientală și, cel puțin pentru unii dintre ei, o origine libertină. Libert ar putea fi, judecind după cognomen, și D. Aemilius Felix. Mai remarcăm foarte rar întrebuițatul nomen *Orvius*⁶⁷, ca și faptul că D. Aemilius Felix, *Quadratus* și Agathocles par a apartine aceleiași familii. Cu ajutorul lucrării lui J. Morris și M. M. Roxan⁶⁸ se pot face următoarele observații privindu-i pe martorii ce apar în diplomele datate între anii 178—212: Trei dintre martorii din CIL XVI 128, a. 178, se întâlnesc în CIL XVI 133, a. 192, RMD 74, a. 212 și CIL XVI, a. 192—212⁶⁹. Pe de altă parte, martorii din CIL XVI 127 și RMD 74 sunt identici, iar în CIL XVI 133 găsim patru martori din CIL XVI 127 și RMD 74. Prin urmare obiceiul de a înșira martorii în ordinea vechimii și a înlocuirii lor succesive nu a fost părăsit. Cu atit mai ciudat este că nici unul dintre martorii diplomei din 179 nu apar pe vreuna dintre diplomele anilor 178—212.

Diploma din Drobeta conține numele a 15 trupe auxiliare ale Daciei Superior — două ale, 12 cohorte și o *vexillatio*. Cum fiecare dintre aceste trupe a fost amplu comentată în ZPE LVI 1984, p. 278—293, ne vom mărgini la cîteva aspecte.

Trupele Daciei Superior care nu sunt conținute în diploma din 179, dar apar în alte diplome ale Daciei Superior sunt *ala I Hispanorum Campagonum c. R.* (a. 144, 157, 158) și *cohors I Gallorum Dacica* (a. ?144, 157). Mult mai semnificativă este prezența în lista trupelor din anul 179 a două trupe pe care nu le întâlnim în diplomele Daciei Superior din anii 144, 157 și 158: *cohors V Gallorum* și *cohors III Campestris*.

În anul 110 ambele trupe făceau parte din armata Daciei⁷⁰. *Cohors V Gallorum* este atestată pe malul stîng al Dunării, la Pojejena de Sus, prin inscripții⁷¹ și stampile⁷². *Cohors III Campestris* poate fi cu siguranță plasată la Drobeta datorită unei stampile⁷³, a două monumente funerare⁷⁴ și faptului că diploma pierdută de un soldat al trupei a fost găsită în acest oraș. Cele două trupe nu mai apar în diplomele militare ale Daciei Superior din anii 144, 157 și 158, dar sunt cuprinse în anii 160 și 161 în lista trupelor Moesiei Superior⁷⁵.

⁶² Vezi II. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom II*, Berlin — New-York 1981, p. 837—839.

⁶³ *Op. cit.* I, p. 92.

⁶⁴ *Op. cit.* II, p. 651.

⁶⁵ *Op. cit.* II, p. 990—995.

⁶⁶ *Op. cit.* I, p. 8.

⁶⁷ CIL VI 37484, 37485, 38700.

⁶⁸ J. Morris, M. Roxan, în *ArchVest* XXVIII 1977, p. 300 sqq.

⁶⁹ Vezi pentru datare M. M. Roxan, RMD, p. 26.

⁷⁰ CIL XVI 163 = IDR I D3; CIL XVI 57 = IDR I D2.

⁷¹ AnnEp 1972, 490 = IDR III 1, 11; cf. AnnEp 1963, 165 = IDR III 1, 10. O inscripție funerară a unui veteran al coh. V Gallorum a fost descoperită la Drobeta (CIL III 14216, 4 = IDR II 46).

⁷² CIL III 12632 = IDR III 1, 23.

⁷³ N. Gudea, în *Limes XI Székesfehérvár* 1976, p. 236, fig. 6, nr. 7 = Drobeta IV 1978, p. 103, fig. 13, nr. 7: COH III CAMP.

⁷⁴ CIL III 14216, 10 = IDR II 44; CIL III 14216, 8 = IDR II 45.

⁷⁵ CIL XVI 111; RMD 55.

Au fost propuse două soluții: fie că trupele amintite au fost transferate înaintea anului 160 pe malul drept al Dunării⁷⁶, fie că, tot înaintea acestei date, autoritatea guvernatorului Moesiei Superior s-a extins asupra unei părți din malul stîng⁷⁷. Noi am ales o cale în spiritul celei de-a doua soluții. Nu credem că trupele au fost mutate pe malul drept, pentru a fi apoi readuse pe malul stîng. Intervenția apărării malurilor Dunării de eventualele atacuri ale iazygilor a putut cere ca ele să fie uneori subordonate din punct de vedere militar unui singur guvernator și anume, cum este și firesc, celui al Moesiei Superior, care avea cele mai numeroase trupe în zonă. Este de la sine înțeles că atunci cînd comanda trupele din castrele de pe malul stîng, guvernatorul Moesiei Superior avea dreptul de a transfera unele dotașamente pe malul drept. Astfel s-ar explica urmele lăsate de *cohors V Gallorum* și de *cohors III Campestris* la sudul Dunării⁷⁸. Diplomele din anii 144, 157, 158, 160 și 161 au fost emise sub Antoninus Pius. Este, prin urmare, posibil ca guvernatorul Moesiei Superior să fi comandat trupele de pe malul stîng al Dunării numai sub domnia acestui împărat.

Atestarea cohortei *III Campestris* la Drobeta și, în același timp, între trupele Daciei Superior are încă o semnificație. Ea arată că teoria lui C. C. Petolescu, potrivit căreia vestul Olteniei i-a aparținut Daciei Superior și nu Dacici Inferior, este corectă⁷⁹.

Necunoscută este pînă acum pentru trupa auxiliară din Cigmău denumirea de *rexillatio peditum singularium Britannianorum*. În anul 110 trupa poartă numele de *pedites singulares Britannici*⁸⁰ și de *pedites Britannici*⁸¹, iar în diploma din 157 pe cel de *pedites singul. Britanic.* Cum în anul 186 trupa apare ca *n(umerus) Britannianorum*⁸², organizarea ca *rexillatio* pare a fi o formă de trecere.

În linii generale lista trupelor auxiliare ale Daciei Superior din anul 179 corespunde celor din anii 144, 157 și 158. Aceasta pare a dovedi că războaiele marcomanice nu au adus cu sine schimbări importante în compoziția și dispozitia armatei auxiliare din Dacia.

IOAN PISO — DOINA BENEÀ

⁷⁶ A. Radnóti, L. Barkóczi, în *AAanthung I 3—4*, 1951, p. 202; D. Protase, în *ActaMN IV* 1967, p. 69, n. 76; A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest 1970, p. 55; I. I. Russu, în *SCIV XXI* 1, 1970, p. 160—161; idem, în *SCIV XXIII* 1, 1972, p. 72; idem, *IDR III* 1, p. 42; C. C. Petolescu, *IDR II* ad 46.

⁷⁷ D. Tudor, în *SCIV XIII* 1, 1962, p. 115; A. Radnóti, în *ArhVest XXVI* 1975, p. 208—209; M. Mirković, în *ArhVest XXXI* 1980, p. 174. Autorii citați se referă însă numai la castrul de la Pojejena.

⁷⁸ Pentru *cohors V Gallorum* vezi A. Germanović-Kuzmanović, în *ArchIug XIV* 1973, p. 37—40; M. Mirković, în *ArhVest XXXI* 1980, p. 174. Pentru *cohors III Campestris* vezi A. v. Premerstein, N. Vulic, în *JÖAI VI* 1903, Bbl. 55, nr. 79; E. Swoboda, *Forschungen am obermoesischen Limes*, Wien 1939, p. 9, 15; *AnnEp* 1971, 424; vezi și A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation*, p. 159, n. 16.

⁷⁹ C. C. Petolescu, în *SCIV XXII* 3, 1971, p. 417 sqq; idem, în *RevIst XXXII* 2, 1979, p. 266.

⁸⁰ CIL XVI 57 = IDR I D2.

⁸¹ CIL XVI 163 = IDR I D3.

⁸² CIL III 1396 = IDR III 3, 243.